

تحولات بانکداری اسلامی

دکتر پرستو شجری *

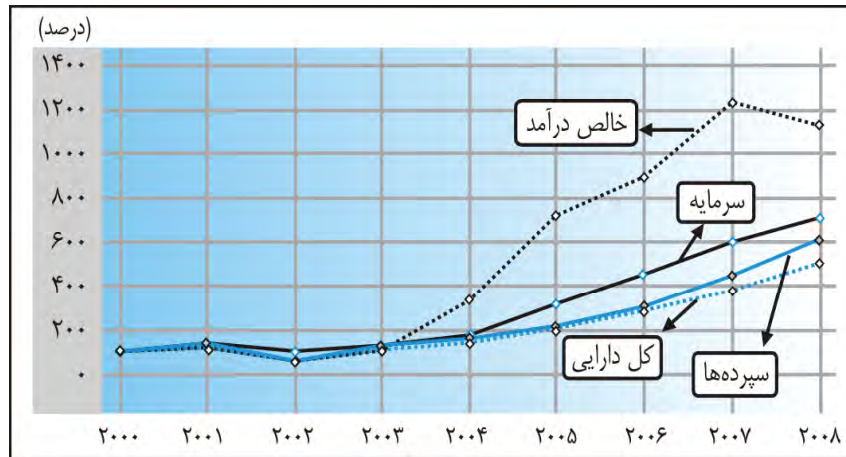
۱. مقدمه

مشخص‌بودن مسیر مصرف منابع و نظارت بر عملیات بانکی بوده و بر این اساس، در بانکداری اسلامی، وجوه سپرده‌گذاران طبق موازین شرعی و حقوقی و در قالب عقود معین سرمایه‌گذاری می‌شوند. این سازوکار بانک‌های اسلامی در سال‌های اخیر مورد توجه بسیاری از اقتصاددانان و بانکداران قرار گرفته و این امر بخصوص پس از بحران

بانکداری اسلامی بر مبنای اصل شریک‌بودن در سود و زیان شکل گرفته و بیشتر بر بخش‌های حقیقی اقتصاد و سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها تأکید می‌کند و همین امر آن را از بانکداری سنتی متفاوت ساخته است. به عبارت دیگر، مبنای بانکداری اسلامی، تسهیم سود،

* استادیار گروه بانکداری اسلامی، پژوهشکده پولی و بانکی.

نمودار ۱- روند رشد چهار شاخص خالص درآمد، سرمایه، کل دارایی‌ها و سپرده‌ها در کل بانک‌های اسلامی (۲۰۰۰-۲۰۰۸)

(رشد شاخص‌ها بر اساس سال پایه ۲۰۰۰)

جدول ۱- سهم دارایی‌های بانک‌های اسلامی در سال ۲۰۰۸

(میلیارد دلار)

کشور	دارایی کل نظام بانکی	دارایی بانک‌های اسلامی	دارایی بانک‌های تجاری متعارف	سهم دارایی بانک‌های اسلامی از مجموع دارایی در بانک‌های تجاری متعارف و اسلامی (به درصد)	سهم دارایی بانک‌های اسلامی از کل دارایی در سیستم (به درصد)
کویت	۲۰۶	۵۲	۱۱۱	۳۲	۲۵
بحرین	۱۵۷	۳۴	۹۳	۲۶	۲۱
امارات	۳۶۲	۶۹	۲۶۹	۲۰	۱۸
قطر	۱۱۷	۱۹	۸۵	۱۸	۱۶
عربستان	۳۷۳	۵۹	۲۹۳	۱۷	۱۵
مالزی	۷۱۳	۴۲	۳۸۹	۱۰	۸/۵
ترکیه	۵۸۷	۱۷	۴۷۱	۳	۸/۲

ارزیابی شده است. با توجه به آن که تمامی بانک‌های ایران، اسلامی در نظر گرفته می‌شوند، ایران در میان هفت کشور منتخب در این بررسی (شامل کویت، بحرین، امارات، قطر، عربستان، مالزی و ترکیه) لحاظ نشده است.

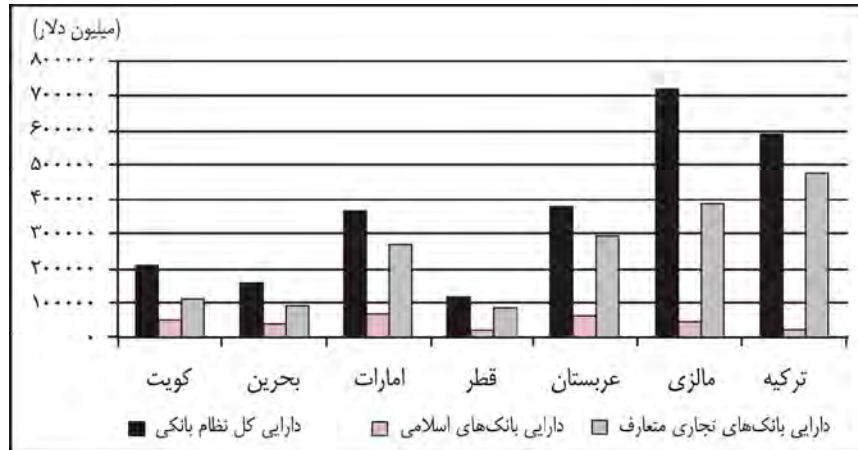
نمودار ۱ نشان‌دهنده روند تغییرات چهار شاخص مهم بانکی در کل بانک‌های اسلامی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ می‌باشد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، کل دارایی‌ها، سپرده‌ها و سرمایه در بانک‌های اسلامی در این سال‌ها روندی فزاینده داشته‌اند. تنها خالص درآمد علی‌رغم روند فزاینده در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۷، در سال

اخیر جهانی و افزایش تقاضا برای خدمات بانکداری اسلامی، بیش از پیش نمود یافته است. دلایل این رشد سریع را می‌توان در افزایش تقاضا برای استفاده از خدمات بانکداری اسلامی، رشد درآمدهای نفتی در کشورهای خاورمیانه و جذابیت خدمات مالی اسلامی حتی در میان غیرمسلمانان جستجو کرد. افزایش قابل ملاحظه درآمدهای نفتی در سال‌های اخیر باعث شده است تا بیش از ۶۰ درصد دلارهای مازاد نفتی در بانک‌های اسلامی منطقه خلیج فارس سرمایه‌گذاری شود.

در این مقاله، عملکرد بانک‌های اسلامی بر اساس اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعاتی بانک اسکوپ برای دوره ۲۰۰۰-۲۰۰۸

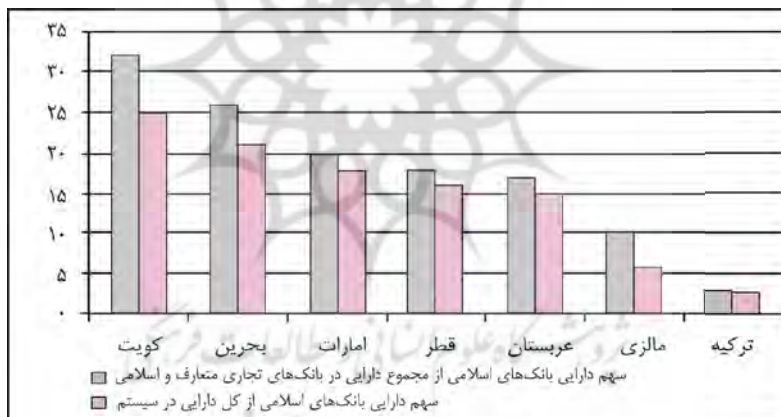
نمودار ۲- دارایی‌های بانک‌های اسلامی

(میلیارد دلار)

نمودار ۳- سهم دارایی‌های بانک‌های اسلامی در سیستم بانکی

(درصد)

جدول ۲ نشان‌دهنده ۱۵ بانک برتر در میان بانک‌های اسلامی بر اساس چهار شاخص مهم خالص درآمد، کل دارایی‌ها، سپرده و سرمایه می‌باشد. بانک «الرجهی» و «خانه مالی کویت» با توجه به هر چهار شاخص بانکی در میان دیگر بانک‌های اسلامی از رتبه بهتری برخوردارند.

۳. شاخص‌های کلیدی عملکرد بانک‌های اسلامی

در بخش قبل جایگاه بانک‌های اسلامی و همچنین بانک‌های اسلامی برتر، به همراه روند تغییرات چند شاخص مهم در این بانک‌ها در سال‌های اخیر مورد بررسی قرار گرفت. در این قسمت عملکرد این بانک‌ها از طریق بررسی ترازنامه و حساب سود و زیان آنها مطالعه

۲۰۰۸ کاهشی را نشان می‌دهد. بر این اساس بحران مالی جهانی در سال ۲۰۰۷ نه تنها تأثیری منفی بر روند افزایشی دارایی‌ها، سرمایه و قدرت جذب سپرده‌ها در بانک‌های اسلامی نداشته، بلکه این سه شاخص به روند صعودی خود ادامه داده‌اند و این بحران فقط توانسته است خالص درآمد بانک‌های اسلامی را تحت تأثیر قرار دهد.

۲. سهم دارایی‌های بانک‌های اسلامی در کشورهای منتخب

در میان هفت کشور منتخب، دارایی‌های بانک‌های اسلامی نسبت به مجموع دارایی‌ها در کویت با ۲۵ درصد بالاترین سهم را نسبت به دیگر کشورها دارد، بحرین با ۲۱ درصد در جایگاه دوم قرار گرفته است.

جدول ۲- پانزده بانک برتر اسلامی با توجه به چهار شاخص
خالص درآمد، کل دارایی‌ها، سرمایه و سپرده‌ها در سال ۲۰۰۹*

(اعداد به میلیون دلار)

رتبه	سپرده‌ها	رتبه	سرمایه حقوق صاحبان سهام	رتبه	کل دارایی‌ها	رتبه	خالص درآمد	کشور**	بانک
۱	۳۴۳۹۰	۲	۷۶۶۴	۱	۴۵۵۲۸	۱	۱۸۰۵	SA	بانک الرجیحی
۷	۷۹۸۱	۴	۲۵۲۷	۷	۱۰۷۸۹	۲	۳۵۶	QA	بانک اسلامی قطر
۳	۱۷۸۷۵	۵	۲۴۴۵	۳	۲۲۹۵۶	۳	۳۳۰	AE	بانک اسلامی دبی
۲	۲۹۷۲۵	۳	۵۳۶۹	۲	۳۹۳۶۸	۴	۲۵۰	KW	خانه مالی کویت
۱۵	۴۰۴	۸	۱۳۷۷	۱۳	۶۶۲۷	۵	۲۴۲	QA	مصرف الرایان
۱۰	۶۰۹۴	۹	۱۲۰۷	۱۱	۷۸۷۳	۶	۲۰۶	TR	بانک مشارکت آسیا (ترکیه)
۱۴	۴۹۰	۱	۹۰۶۲	۵	۱۳۵۱۷	۷	۱۹۲	SA	بانک توسعه اسلامی
۵	۱۰۹۹۹	۷	۱۷۳۷	۶	۱۳۱۶۶	۸	۱۶۷	BH	گروه بانکی البراکا
۱۲	۴۶۱۶	۱۰	۸۰۱	۱۴	۵۸۲۵	۹	۱۱۵	TR	بانک مشارکت مالی ترکیه
۸	۷۷۳۲	۱۳	۷۲۶	۸	۹۶۶۰	۱۰	۱۰۱	MY	می بانک اسلامی برهاد
۱۳	۴۵۴۷	۱۴	۴۰۹	۱۵	۵۲۵۹	۱۱	۸۰	MY	بانک ای ام اسلامی برهاد
۶	۸۳۵۸	۱۲	۷۲۸	۹	۹۳۶۹	۱۲	۶۰	MY	بانک اسلامی مالزی برهاد
۹	۷۵۱۰	۱۵	۲۵۴	۱۰	۷۹۱۸	۱۳	۳۶	MY	بانک اسلامی (CIMB) برهاد
۱۱	۵۶۱۶	۱۱	۷۸۲	۱۲	۶۸۸۶	۱۴	۳۵	AE	بانک اسلامی امارات
۴	۱۳۴۷۸	۶	۱۹۴۵	۴	۱۷۴۵۰	۱۵	۲۱	AE	بانک اسلامی ابوظیبی

* بانک‌های ایران در این مقایسه لحاظ نشده‌اند.

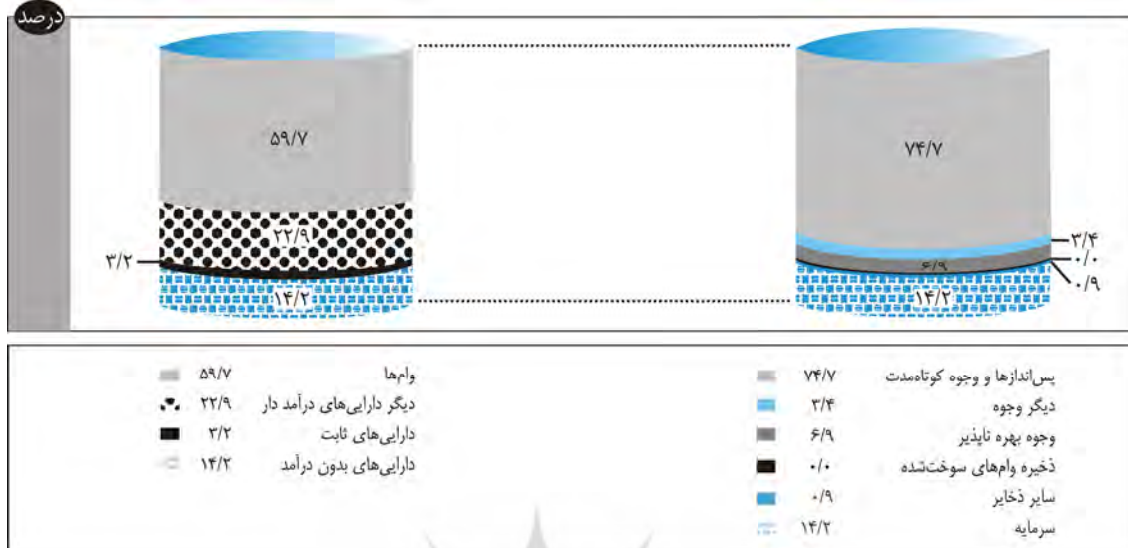
** (AE) امارات متحده عربی، (MY) مالزی، (BH) بحرین، (SA) عربستان سعودی، (TR) ترکیه، (QA) قطر و (KW) کویت.

ممکن ساخته و نشانگر توانایی رقابت بانک می‌باشد. بدین منظور است که نسبت‌هایی همچون شاخص‌های سودآوری، کفایت سرمایه و نقدینگی مورد بررسی قرار می‌گیرند. البته نسبت‌های مطلق می‌توانند گمراه‌کننده باشند و بهتر است که تحلیل‌های مقایسه‌ای انجام گیرد. به همین منظور در جداول ۳ و ۴ ترازنامه و حساب سود و زیان بانک‌های اسلامی در سال ۲۰۰۸ در مقایسه با بانک‌های تجاری متعارف، آورده شده است.

می‌شود.

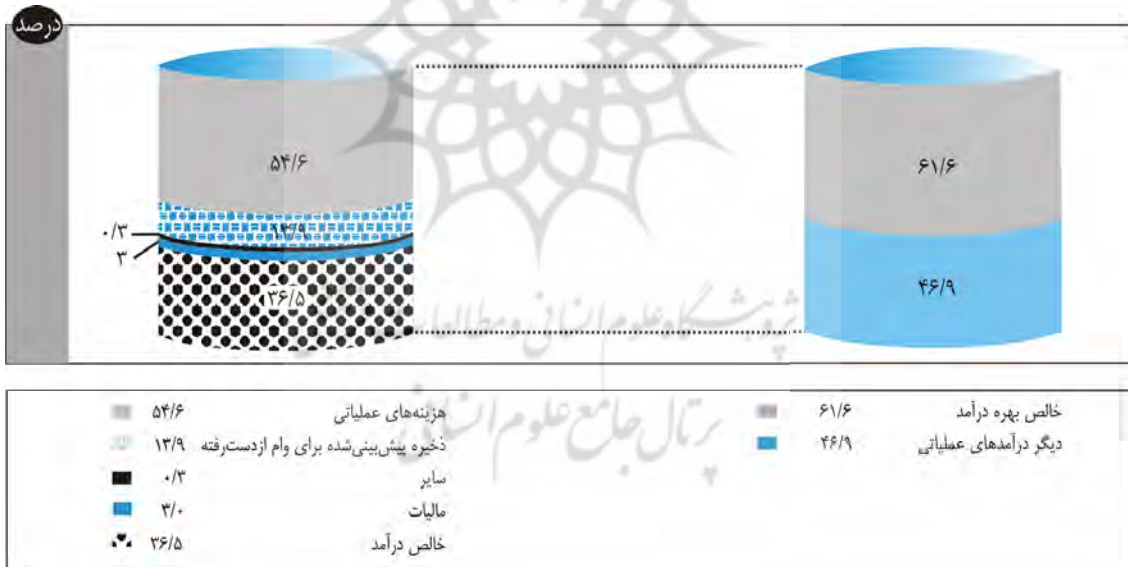
بررسی ترازنامه و حساب سود و زیان بانک‌ها این امکان را می‌دهد که عملکرد فعالیت‌های یک بانک در مقایسه با دیگر بانک‌ها و همچنین در مقایسه با سال‌های گذشته خود، مورد تحلیل قرار بگیرد. به عبارت دیگر تجزیه و تحلیل نسبت‌های مالی اهدافی از قبیل تشخیص منابع، کیفیت و ثبات درآمدهای بانکی، کفایت نقدینگی و کفایت سرمایه را دنبال می‌کند. این بررسی‌ها ارزیابی کار مدیریت را

نمودار ۴- ساختار ترازنامه کل بانک‌های اسلامی

درصدها نسبت به کل دارایی‌ها می‌باشد (۶۳۳ میلیارد دلار = ۱۰۰٪)

نمودار ۵- ساختار حساب سود و زیان کل بانک‌های اسلامی

درصدها نسبت به درآمدهای عملیاتی می‌باشد (۲۵ میلیارد دلار = ۱۰۰٪)

♦♦
دلایل رشد سریع بانکداری اسلامی را می‌توان در افزایش تقاضا برای استفاده از خدمات بانکداری اسلامی، رشد درآمدهای نفتی در کشورهای خاورمیانه و جذابیت خدمات مالی اسلامی حتی در میان غیرمسلمانان جستجو کرد
 ♦♦

در جدول ۳ چهار شاخص مهم عملکرد بانک‌ها یعنی نسبت‌های سپرده، سرمایه، وام و دارایی‌های درآمددار به کل دارایی‌ها در بانک‌های اسلامی و تجاری در ۷ کشور منتخب، مورد مقایسه قرار گرفته است. نسبت سرمایه به دارایی که به آن نسبت کفایت سرمایه گفته می‌شود، بیانگر میزان حمایت از سپرده‌گذاران و اعتباردهندگان در مقابل ضررهای غیر قابل پیش‌بینی است که بانک امکان مواجهه

جدول ۳- ترازنامه بانک‌های اسلامی در مقایسه با ترازنامه بانک‌های تجاری

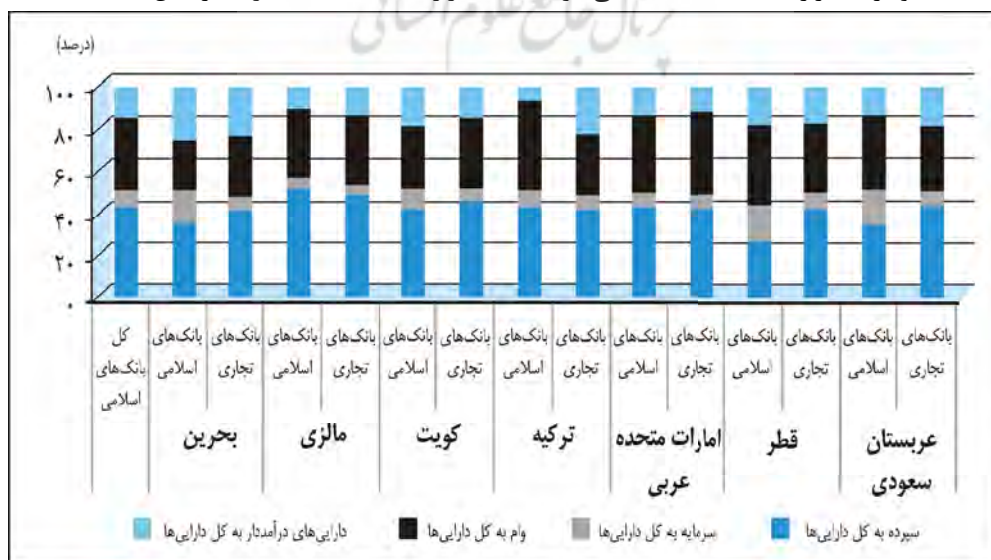
(درصد)

کشور	شاخص	سپرده به کل دارایی‌ها	سرمایه به کل دارایی‌ها	وام به کل دارایی‌ها	دیگر دارایی‌های درآمد دار به کل دارایی‌ها
بحرین	بانک‌های اسلامی	۵۹/۲	۲۴/۶	۴۰/۹	۴۲/۸
	بانک‌های تجاری	۷۱/۲	۱۰/۹	۴۹/۹	۳۹/۲
مالزی	بانک‌های اسلامی	۸۶/۳	۷/۶	۵۳/۸	۱۶/۴
	بانک‌های تجاری	۸۳/۱	۷/۶	۵۷/۳	۲۱/۷
کویت	بانک‌های اسلامی	۷۴/۷	۱۸/۱	۵۲/۶	۳۲/۷
	بانک‌های تجاری	۸۶/۲	۱۰/۲	۶۱	۲۶/۸
ترکیه	بانک‌های اسلامی	۷۷/۹	۱۴/۵	۷۵/۳	۱۲/۱
	بانک‌های تجاری	۷۵/۵	۱۰/۴	۵۱/۹	۴۱/۲
امارات متحده عربی	بانک‌های اسلامی	۷۸/۷	۱۲/۷	۶۶/۶	۲۳/۷
	بانک‌های تجاری	۷۴/۸	۱۱/۳	۷۱/۴	۱۹
قطر	بانک‌های اسلامی	۴۳	۲۶/۱	۶۱/۵	۲۸/۳
	بانک‌های تجاری	۷۹/۱	۱۴/۱	۶۱/۶	۳۲/۴
عربستان سعودی	بانک‌های اسلامی	۶۲/۴	۲۸/۱	۶۳/۸	۲۲/۷
	بانک‌های تجاری	۸۱/۲	۱۳/۱	۵۶/۶	۳۵/۲

دو نسبت مهم دیگر نسبت وام و نسبت دارایی‌های درآمد دار به کل دارایی‌ها می‌باشد که نشان‌دهنده این است که چه مقدار از دارایی‌ها توسط مدیریت در امور مولد به کار گرفته می‌شود. این دو نسبت ریسک‌پذیری بانک را در راستای درآمدزایی نشان می‌دهد.

با آنها را دارد. در واقع این نسبت، میزان مقاومت بانک را در برابر مشکلات اقتصادی نشان می‌دهد و یکی از مهم‌ترین شاخص‌هایی است که توسط قانون‌گذاران بانکی و تحلیلگران اعتباری بررسی می‌شود.^۱

نمودار ۶- ترازنامه بانک‌های اسلامی در مقایسه با ترازنامه بانک‌های تجاری در سال ۲۰۰۸

جدول ۴- حساب سود و زیان بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های تجاری

(درصد)

کشور	شاخص	خالص درآمدهای بهره‌ای به عملیاتی	هزینه عملیاتی به درآمدهای عملیاتی	ذخیره پیش‌بینی شده برای وام ازدست‌رفته به درآمدهای عملیاتی	خالص درآمدهای عملیاتی
	کل بانک‌های اسلامی در جهان	۶۲/۷	۵۷/۱	۱۳/۹	۳۵/۲
بحرین	بانک‌های اسلامی	۴۴/۵	۴۳/۱	۵/۸	۴۹/۳
	بانک‌های تجاری	۷۰/۱	۴۸/۶	۱۲/۷	۳۳/۵
مالزی	بانک‌های اسلامی	۹۳/۸	۵۲/۱	۱۹/۶	۲۶/۶
	بانک‌های تجاری	۶۹	۴۲	۱۱/۱	۳۴/۳
کویت	بانک‌های اسلامی	۴۶	۵۲/۱	۲۶/۹	۲۱/۸
	بانک‌های تجاری	۷۳/۴	۳۰/۲	۴۴/۷	۱۲/۴
ترکیه	بانک‌های اسلامی	۶۱/۸	۴۶/۶	۱۸/۳	۲۷/۷
	بانک‌های تجاری	۷۲/۴	۴۹/۷	۱۳	۳۰/۵
امارات متحده عربی	بانک‌های اسلامی	۵۵/۸	۴۰/۱	۱۰/۷	۳۵/۶
	بانک‌های تجاری	۶۴/۹	۳۵/۷	۱۲/۸	۴۹
قطر	بانک‌های اسلامی	۶۶/۸	۳۰/۱	۲/۲	۸۰/۵
	بانک‌های تجاری	۶۰/۶	۲۸/۱	۳/۵	۶۴/۷
عربستان سعودی	بانک‌های اسلامی	۸۰	۳۳/۹	۱۰/۱	۵۹/۶
	بانک‌های تجاری	۶۹/۶	۳۸/۱	۴/۷	۴۷/۴

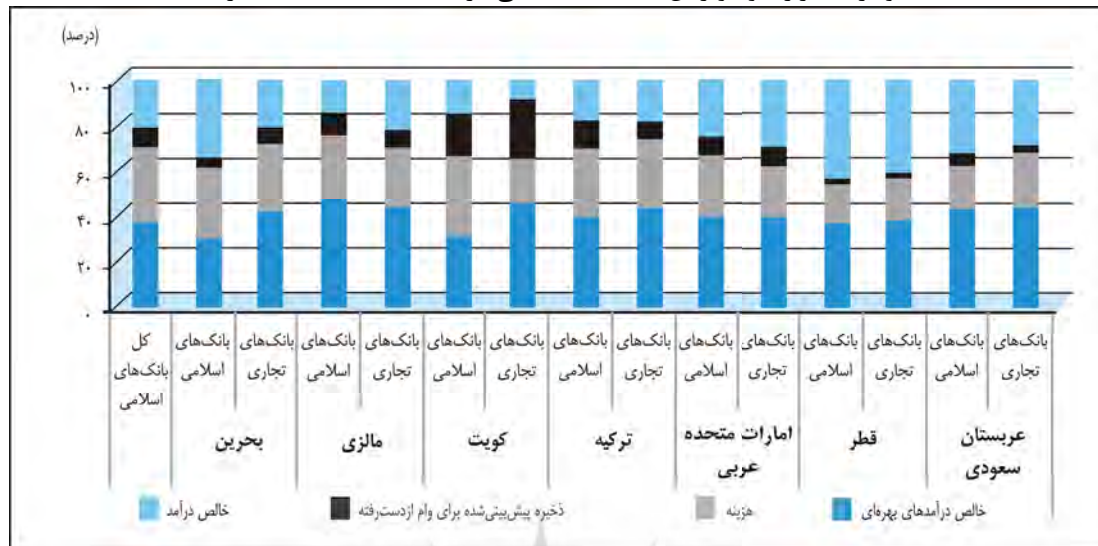
به طور قابل ملاحظه‌ای درآمدی کمتر از متوسط درآمدهای گروه مشابه خود را داراست، قدرت رقابتی خود را در گروه از دست خواهد داد. نسبت خالص درآمدهای سود در کل بانک‌های اسلامی در سال ۲۰۰۸ برابر ۶۲ درصد بوده است. بررسی نسبت درآمدهای بهره‌ای در بانک‌های اسلامی و تجاری نشان می‌دهد که در سه کشور عربستان سعودی، قطر و مالزی این نسبت بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت هزینه عملیاتی از مهم‌ترین نسبت‌هایی است که می‌تواند جهت بررسی عملکرد یک بانک استفاده شود. هزینه عملیاتی شامل هزینه‌های پرسنلی (حقوق و مزایا)، هزینه‌های ساختمان (اجاره، ملزومات، بیمه)، کاهش ارزش و استهلاک دارایی‌های ثابت، هزینه‌های تبلیغات و سایر هزینه‌های خدماتی می‌باشد. هزینه‌های پرسنلی معمولاً بزرگ‌ترین قسمت از هزینه‌های عملیاتی‌اند. شناخت ساختار هزینه‌های عملیاتی یک بانک برای ارزیابی سطح این هزینه‌ها و تخصیص منابع انسانی و ماهیت فعالیت‌ها و معاملات بانکی امری ضروری به شمار می‌رود. این نسبت می‌تواند نشان‌دهنده بهره‌وری کارکنان و کارایی سیاست کارمندی یک بانک باشد. این نسبت در

ترکیه و عربستان سعودی نسبت وام به دارایی از بانک‌های تجاری بیشتر و نسبت دیگر دارایی‌های درآمددار در بانک‌های اسلامی بحرین، کویت و امارات بالاتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت دیگر نیز سپرده به کل دارایی‌ها بوده که این نسبت در ترکیه، امارات و مالزی در بانک‌های اسلامی کمی بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. در جدول ۴ چهار شاخص مهم در حساب سود و زیان بانک‌ها یعنی نسبت خالص درآمدهای بهره‌ای، هزینه عملیاتی، ذخیره پیش‌بینی شده برای وام ازدست‌رفته و خالص درآمد به درآمدهای عملیاتی در بانک‌های اسلامی و تجاری در سال ۲۰۰۸ برای ۷ کشور منتخب مورد مقایسه قرار گرفته است.

به طور کلی در تجزیه و تحلیل حساب سود و زیان، بانکی که

توجه به سازوکار بانک‌های اسلامی در سال‌های اخیر فرصت بسیار مناسبی را برای گسترش این بانک‌ها و به‌دست‌آوردن سهم جهانی بالاتر فراهم آورده است

نمودار ۷- تراز سود و زیان بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های تجاری

بانک‌های اسلامی چهار کشور مالزی، کویت، امارات و قطر بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. عرصه‌ها در این زمینه به‌شمار می‌رود. دومین مسأله این است که نمی‌توان به بانک‌های اسلامی به عنوان یک جانشین برای بانک‌های متعارف در سطح بین‌المللی نگریست، بلکه در صنعت بانکداری، ارائه خدمات و محصولات مختلف، متفاوت از آنچه در سیستم متعارف ارائه می‌شود، می‌تواند زمینه گسترش و توسعه هر چه بیشتر آن را فراهم آورد. در همین راستا توجه به نوآوری و ارائه ابزارهای جدید و نوین در بانک‌های اسلامی می‌تواند مزیت‌های این نوع بانکداری را در یک چارچوب عملی و قابل اجرا برجسته کرده و آن را در سطح بین‌المللی معرفی نماید و در نتیجه، زمینه‌های گسترش هر چه بیشتر آن فراهم آید.

پی‌نوشت‌ها:

۱- تفسیر گزارش‌ها و صورت‌های مالی بانک‌ها، (۱۳۸۶)، کریستوفر. جی. بالتروپ، پژوهشکده پولی و بانکی.

نسبت ذخایر وام‌های ازدست‌رفته و یا پوشش زیان ناشی از وام‌ها نیز می‌تواند دیدگاه مفیدی نسبت به کیفیت ترکیب وام بانک و وام‌های بلاوصول ارائه دهد. معمولاً در بسیاری از کشورها مقررات سختی برای طبقه‌بندی وام و کیفیت ذخایر پوشش‌دهنده زیان ناشی از وام‌ها وجود دارد. نسبت ذخیره وام‌های ازدست‌رفته در بانک‌های اسلامی مالزی، ترکیه و عربستان بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است.

۴. جمع‌بندی

تقاضا برای خدمات بانک‌های اسلامی به‌خصوص در سال‌های اخیر روندی رو به رشد را طی کرده است. اگر چه بانک‌های اسلامی هنوز نمی‌توانند به عنوان رقیبی جدی برای بانک‌های بزرگ دنیا معرفی شوند، اما توجه به سازوکار بانک‌های اسلامی در سال‌های اخیر فرصت بسیار مناسبی را برای گسترش این بانک‌ها و به‌دست‌آوردن سهم جهانی بالاتر فراهم آورده است. در حقیقت می‌توان با یک نگرش واقع‌بینانه، این‌گونه از بانکداری را به عنوان یک مکمل برای صنعت بانکداری متعارف جهان مورد توجه قرار داد.

به طور کلی در مسیر پیشرفت و توسعه، پاسخ به این افزایش تقاضا برای سیستم بانکداری اسلامی هنوز با چالش‌های متعددی روبه‌رو است. یکی از مهم‌ترین مسائل پیش‌رو برای این صنعت مطابقت با اصول شریعت از یک‌سو و همسویی با استانداردهای